

AZƏRBAYCANDA YENİ MEDİANIN İNKİŞAFINDA İNTERNET TEKNOLOGİYALARIN ROLU

РЕЗЮМЕ

В статье раскрывается тенденция развития новой меди в Азербайджанской Республике и роль в этом Интернет технологий. Особое место уделено развитию социальной меди, новых технологий, информационно-коммуникационных технологий и космической технологии Азербайджана.

Ключевые слова: Интернет, новая меди, новые технологии, ИКТ, социальная меди

SUMMARY

The article reveals the trend of development of new media in the Republic of Azerbaijan and the role of Internet technologies in this. A special place is given to the development of social media, new technologies, information and communication technologies and the space technology of Azerbaijan.

Keywords: internet, new media, new technologies, İKT, social media

Ötən əsrin 40-cı illərində kompüterlərin, 60-cı illərində kommunikasiya və kompüter texnologiyalarının konvergensiyası nəticəsində İnternetin əsası qoyuldu. İnternet şəbəkəsini yaratmaq ideyası görkəmli Amerika alimi C.Liklayderin adı ilə bağlıdır. O, 1962-ci ildə yazdığı "Qalaktika Şəbəkəsi" konsepsiyasında bir-birləri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan kompüterlərdən ibarət global şəbəkə yaratmaq ideyasını irəli sürürdü. Müəllif bu şəbəkə vasitəsilə hər kəsin istənilən kompüterdə olan verilənlərə və proqramlara anı giriş əldə etməsinin mümkünliyünü göstərirdi. Öz məhiyyətinə görə, həmin konsepsiya müasir İnternetin missiyasına çox yaxın idi. Məhz bu xidmətlərinə görə C.Liklayderi haqlı olaraq "İnternetin atası" adlandırırlar. [1]

Bu gün dünyada və eləcə də Azərbaycanda informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı və tətbiqi tamamilə yeni mənzərə yaradıb. Azərbaycanda əhalinin 70 faizindən çoxunun internetdən daimi istifadə imkanlarının olması, internet azadlığı, yeni media vasitələrindən istifadə sərbəstliyi nəticəsində bu gün virtual aləmdə tamamilə yeni bir kontingent formalaşıb. Bu kontingent yeni mediaya xas yeni ünsiyyət vasitə və formalarından, vərdişlərindən yararlanmaqdadır. Yeni texnologiyalar və innovasiyalar tamamilə yeni bir məkan və ünsiyyət vasitələri yaradıb. İnternet və yeni media və onların cəmiyyətə təsirinin müxtəlif elmi istiqamətlər baxımından tədqiq edilməsi bir neçə aspektdən əlamətdar və önəmli hesab edilə bilər.

Qloballaşan dünyada İnternet-medianın yeri və rolu artmaqdadır. Media resurslarında yaranmış məlumat bolluğu onu qəbul etmək, çeşidləmək, qiymətləndirmək və düzgün nəticə çıxarmağı tələb edir. Veb texnologiyalarının inkişafı elektron medianın, məqalələrin reytingini, oxucu auditoriyasının sosial tərkibini daha dəqiq və obyektiv şəkildə müəyyənləşdirməyə imkan verir. [2]

XX-ci əsrdə yenidən müstəqillik əldə edən, yeni inkişaf səviyyəsinə qədəm qoyan Azərbaycan Respublikasında mətbuatın inkişafı dövlətin bilavasitə dəstəyi ilə yeni mərhələyə qədəm qoyub, çoxsaylı qəzet və jurnallar çap olunub. 2009-cu ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fonunun yaradılması ənənəvi medianın inkişafına yeni nəfəs verib. Fond tərəfindən bütün bu müddət ərzində onlarla qəzetə maddi yardım ayrılıb, redaksiyaların inkişafı üçün imkanlar açılıb və bu proses davam edir. Hazırda dövlət tərəfindən internet mediaya da maliyyə yardımının ayrılması məsələsi

müzakirə olmur ki, indiki şəraitdə bu vacib istiqamətdir və belə bir dəstəyin internet medianın da gələcək inkişafında müstəsna rolu olacaqdır.

Hazırda dünyada informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı, internetin həyatımızın ayrılmaz bir hissəsinə çevrilməsi, sosial şəbəkələrin (hətta ayrı-ayrı dövlətlərə aid olan müxtəlif sosial şəbəkələr) artıq global səviyyədə yayılması çap mediasına istər-istəməz öz təsirini göstərir, bütün dünya üzrə medianın ənənəvi platformadan yeni onlayn platformaya transformasiyası prosesi gedir. Demək olar ki, inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq bütün dövlətlərdə biz bir sıra media orqanlarının tirajlarının azalması, hətta bağlanması kimi xəbərləri oxuyur, yeni-yeni internet qəzetlərin yarandığını müşahidə edirik.

Son on ildə mobil abunəçilərin sayı 7 dəfə artmışdır. Ölkədə fəaliyyət göstərən hər 3 mobil rabitə operatoru "3G", 2012-ci ildən isə on son texnologiya "4G" tətbiq edilməklə İnternetə yüksək sürətli çıxış təmin edilir. Azərbaycan dünyada "4G" texnologiyasını tətbiq etmiş 37-ci, Avropada isə 9-cu ölkə olmuşdur. Ümumilikdə mobil rabitə ilə ölkə ərazisi 100 faiz əhatə olunduğundan, faktiki hər bir şəxsin İnternetə çıxış imkanının olduğunu söyləmək olar.

Azərbaycanda genişzolaqlı xidmətlərin göstərilməsinə 2006-cı ildən başlanmışdır və son illərdə istifadəçilərin sayında ciddi sıçrayış müşahidə olunmaqdadır. Bunun əsas səbəbi dövlət tərəfindən ölkədə İKT sahəsinin inkişaf etdirilməsinə verilən dəstək, internet infrastrukturunun müasirləşdirilməsi, elektron hökumət həllərinin tətbiqinin genişlənməsidir. 2006-cı ildən başlayaraq Azərbaycanda İnternetin qiymətinin ardıcıl olaraq aşağı salınması üçün tədbirlər görülür. Son on ildə Azərbaycanın global internet şəbəkəsinə qoşulma sürəti 1000 dəfədən çox artırılmış, internetin qiyməti 100 dəfəyə qədər azaldılmış və istifadəçilərin sayı 7 dəfə artmışdır. Ölkəmiz tranzit funksiyasını yerinə yetirməkdədir. Belə ki, Gürcüstan, İran, İraq, Orta Asiya ölkələrinə internet trafiki Azərbaycan üzərindən ötürülür.

Həm aparılan qiymət siyasəti, həm də infrastruktur yenilənməsi internet xidmətlərinin keyfiyyətinə müsbət təsir edir. Qeyd edək ki, Azərbaycanda genişzolaqlı xidmətlərdən istifadə haqqı orta aylıq əməkhaqqının 2-3 %-ni təşkil edir. Bu göstərici üzrə Azərbaycan Beynəlxalq Telekomunikasiya İttifaqının 2015-ci il üçün nəzərdə tutulan hədəflərini (5 %) 2012-ci ildən qabaqlamaqdadır.

Ölkə daxilində milli internet resurslarının artırılması məqsədilə həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində istifadədə olan ".AZ" domenlərinin sayı dəfələrlə artırılmışdır. 2013-cü ildən ".AZ" domen adlarının "www.online.az" saytı üzərindən onlayn qeydiyyatı aparılmaqdadır.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində İnternetin inkişafı, domen adların qeydiyyatı, istifadəsi ilə bağlı və digər əlaqəli məsələlərin həlli üçün zəruri olan tədbirlərin görülməsi, ISP-lərlə birgə fəaliyyətin əlaqələndirilməsi, bu sahədə fəaliyyət göstərən qurumlara İnternetdə informasiya təhlükəsizliyi və kibercinayətkarlıqla mübarizəyə elmi-metodiki köməklik göstərilməsi, eləcə də səlahiyyətlərinə aid olan digər vəzifələrin həyata keçirilməsi məqsədilə 2008-ci ildən Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyində dövlət orqanları, qeyri-hökumət təşkilatları və İnternet provayderlərin nümayəndələrindən ibarət "İnternetin inkişafı üzrə Koordinasiya Şurası" fəaliyyət göstərməkdədir. Ötən dövr ərzində Şura tərəfindən ölkədə bu sahədə əlaqədə olan subyektlər arasında yaranan münasibətlərin tənzimlənməsi və tərəflərin maraqlarının gözlənilməsi, aidiyyəti hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi və İnternetdən istifadənin kütləviliyinin təmin olunması, kibertəhlükəsizlik ilə bağlı fəaliyyətin əlaqələndirilməsi və ümumilikdə internetin inkişafı məqsədilə görüşlər keçirilmiş, müvafiq müzakirələr aparılmış və qərarlar qəbul edilmiş, təklif və tövsiyələr verilmişdir. [3]

Azərbaycan informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətlə inkişaf etdiyi, bu sahədə innovasiyaların tətbiqinin hərtərəfli stimullaşdırıldığı, azad və keyfiyyətli internetin mövcud olduğu bir ölkədir. Bu gün əhalinin 70 faizinin internetə çıxışı mövcuddur, ölkədə yüzlərlə sayt, portal fəaliyyət göstərir, bloqosfera inkişaf edir, sosial şəbəkələrdən istifadə edənlərin sayı artıq 2 milyona çatmışdır. İKT sahəsində müasir standartların tətbiqi, ilk milli peykin orbitə çıxarılması, internetin infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi, mətbuatla bağlı milli proqramların hazırlanması və həyata keçirilməsi nəticəsində dövlət orqanlarının fəaliyyətinin şəffaflaşdırılması və digər tədbirlər həm də yeni medianın imkanlarını genişləndirmiş, onun hərtərəfli inkişafına xidmət etmişdir. [4]

Müxtəlif məlumatlara görə, Azərbaycanda internet istifadəçilərinin sayı 6-8 mln. təşkil edir. Belə ki, World Stats-in məlumatına görə 7,8 mln.; İTU-nun (International Telecommunication Union) məlumatına görə 7,72 mln., İnternet Live Stats-in məlumatına görə 6,03 mln. nəfər, CIA World Factbook-un məlumatına görə 7,72 mln. təşkil edir. "Hootsuite" və "We Are Social" mərkəzinin hesabına görə, internet istifadəçilərinin sayı son bir ildə 3%, sosial media istifadəçilərinin sayı 29% artıb.

"We are Social" jurnalının yazdığına görə, 2017-ci ildə əhalinin 80%-i İnternetdən istifadə edirdi. Bu gün Azərbaycanda İnternet media əsaslı xəbər mənbəyinə çevrilib. Çap nəşrlərindən fərqli olaraq, internet-medianın sayı haqqında dəqiq statistika məlum deyil. Təxmini məlumatlara görə, ölkədə 300-ə yaxın xəbər saytı var. Ən məşhur saytların gündəlik baxışı 50-100 minə çatır.

Speed test.net/global-index saytı hər ilin ayları üçün dünya ölkələrində genişzolaqlı İnternet rabitəsi (Fixed Broadband) vasitəsilə İnternetdən istifadə indeksini açıqlayır. Bu verilən statistik məlumatlar əsasında Orta Qlobal (Global Average), Yükləmə Mbit/saniyə (Download Mbps) əmsalı ilə mobil və stasionar cihazlar vasitəsilə İnternetdən yüklənən (qəbul edilən və verilən) trafik müəyyən edilir.

Mobil cihazlar vasitəsilə qəbul edilən və ötürülən informasiya tutumuna görə, bu reytingdə dünya üzrə ortalamə nəticələr belədir:

- download – 24.40 Mbps
- upload – 9.70 Mbps

Azərbaycan bu siyahıda 26.61 Mbps nəticə ilə dünya sıralamasında 55-ci yerdədir. Verilmiş məlumata görə Azərbaycan əvvəlki reytingə görə 3 pillə yuxarı qalxaraq daha yaxşı nəticə əldə etmişdir. Həmçinin respublikamız orta dünya göstəricindən 2 pillə yuxarı qalxmışdır. [5]

Qərbdə sosial jurnalistikanın və ya belə demək mümkündürsə, vətəndaş jurnalistikasının inkişaf təcrübəsi göstərir ki, ənənəvi medianın rəqibləri internet auditoriyada tədricən populyarlıq qazanır. Bu auditoriya televiziya, mətbuat və radio auditoriyasından fərqli olaraq ilbəl genişlənir. Buna görə də şübhə yoxdur ki, ənənəvi medianın dünya şəbəkəsinə transformasiyası labüd olduğu kimi, müasir jurnalistlərin offlayn rejimində işlə onlayn bloqları uzlaşdırması da zəruridir.

İnformasiyanı yeni media vasitəsilə istehlak edənlərin sayının televiziya tamaşaçılarını və ya qəzet oxucularını üstələyəcəyi vaxt yaxındır? Yaxud nə qədər uzaqdır? Bu, klassik medianın çevikliyindən, zamanənin çağırışlarına nə dərəcədə həssas yanaşmasından, yeni texnologiyaları, müasir brendləri mənimsəmək bacarığından və əlbəttə, maddi vəsaitdən çox asılıdır. [6]

A.A.Kalmikova görə jurnalistlər üçün veb-texnologiyalar belə səciyyəvləndirilir:

- interaktivdir;
- hipermətnlidir;
- multimedikdir;
- fərdi yönümlüdür;
- infosentrikdir;
- anidir (simultantdır);
- ölçüləndir;
- mütəəhrikdir;
- əhatəlidir. [7]

Sosial media və yeni texnologiyalar praktiki olaraq multimedia materialları istehsalından ayrılmazdır. İnfografika, video və audiomateriallar, statistik cədvəllər, coğrafi-iqtisadi xəritələr - bütün bunlar multimedia reportajının ən mühüm, analitik tərkib hissələridir. Vaxtilə qəzetçilərin xoşladığı belə bir ənənəvi ifadə vardı: "Qeydlərimə burada nöqtə qoyuram". Amma multimedia reportajı son nöqtəni xoşlamır. Əslində bu, mümkün deyil, qəbulolunmazdır. Çünki onlayn reportaj materialın sayta yerləşdirilməsi ilə bitmir, mövzu üzərində işləyən jurnalist hadisələrin axarını bir müddət izləməkdə davam edir. İnformasiyanı apdeyt (update) formatında tamamlamaq, ona əlavələr etmək imkanına malik olur. Bu, auditoriyanı yenidən həmin materiallara qayıtmağa, yaddaşını təzələməyə və hadisələrin təfərrüatları ilə marqlanmağa təşviq edir. [8]

Ərimiz sürət əsri olduğundan xəbəri kimin daha tez və izləyici üçün daha rahat şəkildə çatdırması xüsusi önəm kəsb edir. Sosial mediada xəbərin paylanması və oxunması arasındakı

zaman fərqi, demək olar ki, yoxdur. Adətən insanlar onlayn qəzetdəki xəbəri oxumaq üçün tez-tez sayta nəzər yetirməli olurlar. Halbuki sosial media "göndər" düyməsini basan kimi mətn, yaxud foto, video halındakı informasiya dərhal istifadəçilərin ekranlarında görünür. Xəbər və mətbuat agentlikləri məhz bu üstünlükdən istifadə edərək informasiyalarını yaymaq üçün özlərinin sosial şəbəkə hesablarını yaradıblar. Sosial media istifadəçiləri həmin xəbəri paylaşmaqla informasiyanın daha geniş kütləyə çatmasına yardımçı olurlar.

Rəqəmsallıq (dijitalıq) ayrı-ayrı kütləvi informasiya vasitələri arasındakı fərqləri aradan qaldıraraq, konvergensiya yol açır. Məhz bu mənada konvergensiya indi KİV-in gələcəyi haqqında müzakirələrin diskussiya obyektinə çevrilməkdədir. Belə bir elmi fikir də meydana çıxıb ki, yaxın on ildə konvergensiya prosesi nəinki KİV sistemini, habelə onunla bağlı sənaye sahələrini də tamamilə dəyişə bilər.

Müasir jurnalistika son 10 il ərzində yeni keyfiyyət mərhələsinə qədəm qoyub, bu da informasiyanın maksimum operativliyinə şərait yaradan yeni texnologiyaların inkişafı ilə bağlıdır. Jurnalistika yeni texnologiya və vasitələrlə zənginləşib və yeni anlayışlar, həmçinin yeni jurnalistika alətləri ilə üzləşib.

Azərbaycan internetin tam azad olduğu ölkədir və əhalimizin 75 faizindən çoxu fəal internet istifadəçisidir. Ölkə əhalisinin sayı təqribən 10 milyon nəfərdir və Azərbaycanda sosial mediadan istifadə edənlərin sayı 2 milyondur. Bu rəqəm onu nümayiş etdirir ki, Azərbaycanda azad medianın inkişafı çox uğurlu olub. Biz məqsədimizə nail olmuşuq və bu 25 il ərzində siyasi və iqtisadi islahatlarla yanaşı, transformasiya keçmiş sahələrdən biri demokratik inkişaf istiqamətindəki islahatlar olub.

Yeni media kütləvi informasiya vasitələrinin mövcudluğunun yeni forması olub, istifadəçilərin rəqəmsal qurğularda məzmunun yaradılması və yayılması zamanı fəal olmaq imkanı yaradan, habelə yeni çıxan texnologiyalar, onların istifadəsi və eyni zamanda, köhnə texnologiyalar üçün inkişaf etdirilən yeni üsullar deməkdir. Yeni media olaraq sayıla biləcək elementlər mübahisəli olsa da, aşağıdakılar əksəriyyətlə bu terminə daxil olur: Kompüter oyunları, virtual həqiqət mühitləri, multimedia (çoxmühtəli: səs, video, interaktiv platformalar, animasiya), DVD və CD-ROM-lar, proqram, veb saytlar (bloqlar, vikilər də daxil olmaqla), elektron məktub, elektron kiosklar, interaktiv televiziya, mobil media, podcast, hypertext ədəbiyyatı, bloq.

Texnologiya tədricən müasir peşələri əvəz edir. Əmək bazarını təhlil edən "Peşə Atlası" layihəsinin proqnozlarına görə, 2030-a qədər 57 peşə, o cümlədən, kopirayter, jurnalist, ofisiant və kuryer kimi peşələr yox olacaq.

Son günlər ölkəmizdə ənənəvi və yeni medianın fəaliyyəti ilə bağlı ciddi müzakirələr gedir, müxtəlif fikirlər səslənir. Çap mediasının yeni bir mərhələyə çıxmasının vacibliyi vurğulanır, eyni zamanda yeni mediaya (internet və ya onlayn media) onun fəaliyyətinin daha effektiv olması, daha yüksək səviyyəyə çatdırılması üçün dövlət tərəfindən maliyyə yardımının ayrılması məsələsi qeyd olunur.

ƏDƏBİYYAT:

1. Əliquliyev R.M., Mahmudov R.Ş. İnternet fenomeninə çoxaspektli baxış. Ekspress-informasiya. İnformasiya cəmiyyəti seriyası, Bakı, "İnformasiya Texnologiyaları" nəşriyyatı, 2010, 96 s.
2. Gündüz O. Jurnalistlər üçün informasiya texnologiyaları. Bakı, 2009, 101 s.
3. <http://www.mincom.gov.az/az/view/pages/10/>
4. <https://azertag.az/>
5. speedtest.net/global-index
6. <https://az.trend.az/azerbaijan/society/2321735.html>
7. А.А.Калмыков, Л.А.Коханова – Интернет-журналистика. Теоретические основы. Академический учебник. – М., Академия медиаиндустрии. 2018, с.57
8. Шаропова Н.Р. - По ту сторону визуального: к критике ориентированных на вывод подходов в исследованиях новых медиа // Медиаскоп. 2017. Вып. 4.